

ARİSTOTELES VE KINALIZADE ALİ EFENDİ'DE BİREYSEL VE SİYASAL BİR ERDEM OLARAK ADALET

Damla Özçelik*

Özet

Adalet'in ne olduğu konusunda yüzyıllardır çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Yapılan tanımlarda bireysel, toplumsal, siyasal, hukuksal ve dini birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Grek filozofu Aristoteles ve Türk İslâm düşünürü Kınalızade Ali Efendi'de adaletin ne olduğu hakkında birçok tanım yapmıştır. Her iki filozofun adalet hakkında yapmış oldukları tanımlar benzerlik ve farklılıklar içermektedir. Aristoteles ve Kınalızade'nin adaletin ne olduğu hakkında aktardıkları düşünceler temelde adaletin bireysel, toplumsal ve siyasal bir erdem olduğudur. Bireysel bir erdem olarak adalet; bilgelik, cesaret ve ölçülülük erdemlerinin birleşiminden doğan ve aynı zamanda tüm erdemleri de içinde taşıyan bir erdemdir. Adaletin bireysel bir erdemden toplumsal ve siyasal bir erdeme doğru nasıl ilerlediğini incelediğimizde ise her iki filozofun da kendi ideal devlet tasarımlarında bunu nasıl yansıttıkları görülmektedir. Buna göre her iki filozofunda devlet tasarımlarında toplumda yaşayan insanları sahip oldukları niteliklere göre ayırmakta ve bu sınıfsal ayırımı her insanın belli görevlerinin, mesleklerinin vb. özelliklerinin olduğunu adaleti bu sınıfsal ayırımı yaparak sağladıkları görülmektedir. Aynı zamanda devlet yöneticisinin adaleti sağlamak adına siyasi, sosyal ve iktisadi görevleri bulunmaktadır. Bu çalışma Aristoteles ve Kınalızade'de adaletin bireysel bir erdemden toplumsal ve siyasal bir erdeme dönüşerek varlığını nasıl devam ettirdiğini açıklamak için yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Erdem, Birey, Toplum, Devlet

JUSTICE AS AN INDIVIDUAL AND POLITICAL VIRTUE IN ARISTOTLE AND KINALIZADE ALİ EFENDİ

Abstract

For centuries, various definitions have been made about what justice is. In the definitions made, it is seen that many factors are individual, social, political, legal and religious. The Greek philosopher Aristotle and the Turkish Islamic thinker Kınalızade Ali Efendi made many definitions about what justice is. The definitions of both philosophers about justice include similarities and differences. The ideas that Aristotle and Kınalızade conveyed about justice are basically that justice is an individual, social and political virtue. Justice as an individual virtue; wisdom, courage and proportionality are the virtues of virtue and at the same time carrying all the virtues is a virtue. When we examine how justice progresses from an individual virtue to a social and political virtue, it is seen how both philosophers reflect this in their ideal state designs. According to this, In the state designs of both philosophers, the people who are living in the society are separated according to their qualifications and in this class divide, certain tasks, occupations and so on of each person are examined. It is seen that they have properties of justice by making this class separation. At the same time, the state manager has political, social and economic duties to ensure justice. This study Aristotle and the individual being transformed into a virtue than justice Kınalızade social and political virtue was written to explain how to move ahead.

Key words: Justice, Virtue, Individual, Society, State

---

* YL Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, damla-felsefe@hotmail.com

Giriş

Adalet’in ne olduğu yüzyıllar boyunca merak edilen, araştırılan, sorgulanan ve sonuç olarak da birçok farklı tanımlamaların yapıldığı bir kavram olmuştur. Yapılan adalet tanımlarının bu şekilde çeşitlilik göstermesinin nedeni farklı etkenlerin yapılan tanımlarda rol oynamasıdır. Bu etkenlere örnek olarak toplumsal ve kültürel farklılıklar, siyasi, hukuki ve dini unsurlar gösterilebilir.

Adalet; bir insanın sahip olduğu haklar ile bu insanın içinde yaşadığı toplumun, diğer insanların, hükümetin vb. nin sahip olduğu haklar arasında uyum olması durumu,¹ herkesin payına düşeni vermek hususunda sürekli ve sonsuz bir biçimde çaba göstermesi,² gerekeni gerekli kişiye gereken şekilde vermek,³ eylemlerde ve karar verirken doğru olmak, hakka göre karar vermek, eşit olmak ve eşit kılmak olarak tanımlanmaktadır.⁴

Grek filozofu Aristoteles ve Türk İslâm düşünürü olan Kınalızade Ali Efendi’nin adalet konusundaki düşüncelerini incelediğimizde; Aristoteles’in *Nikomakhos’a Etik, Politika* ve *Magna Moralia* adlı kitaplarını Kınalızade’nin ise *Ahlak-ı Alâi* adlı kitabını göz önüne almamız gerekmektedir.

Aristoteles ve Kınalızade’nin adalet konusunda bireyden yola çıkıp, toplumsallaşmayla birlikte en sonunda da devlet anlayışlarında adaletle yer verdiklerini söyleyebiliriz. Buna göre öncelikle Aristoteles’te bireysel ve siyasal bir erdem olarak adaletin ne anlama geldiğini incelememiz gerekmektedir.

1. Aristoteles’te Bireysel ve Siyasal Bir Erdem Olarak Adalet

Bireysel bir erdem olarak adaletin ne olduğu konusunda öncelikli olarak Aristoteles’in erdem hakkında yapmış olduğu açıklamaları bilmemiz gereklidir.

Aristoteles’e göre erdem “En iyi hal”dir.⁵ Erdem, erdemi olduğu şeye ilişkin iyiyi yapmaktır ve diğerlerinin yanında ruh kendisi aracılığıyla yaşadığımız şeydir. Ruhumuzda bulunan erdemler sayesinde iyi yaşayabiliriz. Eğer erdeme uygun (iyi) yaşarsak mutlu oluruz ve böylelikle en iyiye sahip oluruz.⁶

Aristoteles erdemleri iki sınıfa ayırmaktadır. Bunlar; düşünce ve karakter erdemleridir. Düşünce erdemlerine doğru karar almak, akli başındalık vb. örnek gösterilebilir. Düşünce erdemlerinin nasıl oluştuğuna baktığımızda onların oluşumu zamana bağlı olmakla birlikte eğitim sayesinde gerçekleşmekte olduğunu görürüz. Karakter erdemlerine geldiğimizde ise bu erdemlere; bilgelik, cesaret, ölçülülük örnek gösterilebilir. Karakter erdemleri düşünce erdemlerinden farklı olarak alışkanlık sonucunda elde edilmektedir. Bu erdemler alışkanlık sonucunda oluştuğundan dolayı doğal olarak bizlerde bulunmazlar.⁷

Aristoteles açısından adalet erdemi, karakter erdemlerinden biridir. Fakat onu diğer karakter erdemlerinden ayıran özelliği, kendisinin diğer tüm erdemleri içinde bulunduran temel bir erdem olmasıdır. Bu da demektir ki adalet erdemi, erdemin bir bölümü ya da bir parçası değil o erdemin bütünüdür. Adalet erdemi kendi amacını içinde taşımaktadır ve erdemin tam olarak kullanılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle adalet erdemi diğer insanlarla ilişkilerimiz neticesinde ortaya çıkan bir erdem konumundadır.⁸

Buna göre; insanların sahip olmaya çalıştıkları tüm erdemler en iyi huy’dur. Bu en iyi huy ise, en iyi olana ilişkin olup en iyi olan ise aşırılık ve eksikliğin ortasıdır.⁹ Bu iki aşırı uçtan (aşırılık ve eksiklik) biri ifrat diğeri ise tefrittir. İfrat; herhangi bir konuda çok ileriye gitme, ölçüyü aşma ve aşırı

¹ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul 2012, 3. bs. s. 13.

² Hasan Hakan Özer, Aristoteles’te Erdem ve Adalet Üzerine, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2002, s. 60.

³ Ramazan Turan, İbn Miskevîh’in Adalet Anlayışı, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2014, s. 73.

⁴ Mustafa Çağrıncı, T. D. V. İslâm Ansiklopedisi, cilt 02, s. 341-342.

⁵ Aristoteles, Magna Moralia, çev. Y. Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 45.

⁶ Aristoteles, Magna Moralia, s. 41-43.

⁷ Aristoteles, Nikomakhos’a Etik, çev. F. Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2017, s. 1103, 40 - 1103b, 41

⁸ Aristoteles, Nikomakhos’a Etik. s. 1130, 107 - 1130b, 108

⁹ Aristoteles, Magna Moralia, s. 85

davranma olarak tanımlanmaktadır. Tefrit ise; herhangi bir konuda geri kalma, yeterli ölçüde olamama durumu olarak tanımlanmaktadır.¹⁰

Aristoteles'e göre; insanlarda adalet erdeminin bulunuyor olması onların aşırılıklardan ve eksikliklerden uzak durmalarına ve orta olana yönelmelerini sağlamaktadır. Bu durumda da adaletin "orta" olduğunu söyleyebiliriz.

Aristoteles'e göre insan yaşamının nihai hedefi en iyiye ulaşmaktır, bu en iyi ise mutluluktur. En iyiye ulaşmak bireysel erdemleri kendimizde bulundurmak ve bu erdemleri toplumsal hayata aktarmak koşuluyla gerçekleşmektedir. Aristoteles'in düşüncesinde bu teori, iyi hayata iyi düzenlenmiş bir toplum düzeninde erişilebilmektedir.¹¹ Bu teorinin gerçekleşebilmesinin yegâne şartı, devleti ayakta tutan bir güç olan "Adalet"tir. Adalet, ona göre siyasal hayata katılan yurttaşlar tarafından oluşturulmuştur. Devlet içinde adaletin sağlanması, yasaların hâkim olmasına bağlıdır. Adaletin en önemli özelliği de herkese hak ettiğinin verilmesidir. Aristoteles'in açıklamış olduğu üzere "köle köleden, efendi efendiden üstündür (herhangi bir yerdeki herkes birbirine eşit değildir)".¹² Bu durumda da adalet; eşit olanlar arasında eşitlik, eşit olmayanlar arasında da eşitsizliktir.¹³

Her devletin yasası o devlete mutluluk getirecek diye bir kurak yoktur. Mutluluk, ortak yararı amaçlayan yasalarla sağlanabilir. Bu da adalete bağlıdır. Aristoteles'e göre devletlerin yönetim tarzlarının yanlış olması onların yok olmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple o, yönetim şekillerini eleştirmekte ve ona göre en iyi olan yönetim şeklini bizlere aktarmakta ve Politeia'yı gündeme getirmektedir.

Politeia, Aristoteles açısından kurulabilecek en iyi yönetim şeklidir. Politeia, tıpkı ifrat ve tefrit dengesi olarak adalet erdeminin ortaya çıkışı gibi, iki yanlış rejim olan Demokrasi ve Oligarşi'nin dengesinden doğan karma aynı zamanda da en doğru bir yönetim şeklidir. Politeia, toplumun ortak yararını isteyen ve bunu amaç edinen çoğunluğun yönetimidir. Çünkü çoğunluğu oluşturan bu kişiler mükemmel olarak erdemlere sahip olmasalar da yönetilme ve yönetmeyi bilen yurttaşlar olduklarından ötürü belirli düzeyde erdeme sahip insanlardır.¹⁴

Politeia'nın Demokrasi'den almış olduğu hususun; tüm yurttaşların siyasal yönetime katılabileceği, Oligarşi'den almış olduğu vasfın ise; siyasal yönetimde yer alabilmek için sınırlı bir mülkiyete sahip olunması gerektiği hakkındaki özelliklere değinen Aristoteles, Demokrasi'de yoksul kişilerin hâkimiyetinin Oligarşi'de ise; zengin kişilerin yönetimde yer almaları gerektiğinin altını çizmektedir. Aristoteles açısından bu iki yönetim şekli, karma hale getirildiğinde; zengin ve yoksulların karışması sonucunda; orta sınıf meydana gelmekte ve bundan sonra siyasal yönetim, oluşmuş olan orta sınıfın eline geçmektedir. Bunun sonucunda da; orta sınıfın egemenliğinin söz konusu olduğu yönetim şekli Politeia meydana gelmiş olmaktadır. O halde Politeia adı verilen yönetim şekli, ne sadece demokrasiye ne de oligarşiye yönelmektedir. Çünkü herhangi birine daha fazla yöneldiğinde baskın tarafın özelliklerini alması ve diğer tarafın geri planda kalması, toplumda yaşayan yurttaşlar açısından ve siyasal yönetimin temel amacı olan ortak iyiliğe bizleri ulaştırmayacaktır. Bu sebeple; Politeia, iki aşırı ucun doğru ortasıdır ve bu yönetim şeklinin doğru olmasının sebebi, orta sınıfa–orta yola dayanan bir yönetim olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁵

Aristoteles'in Politeia'sının temel hedefi, "Dağıtıcı Adalet'i gerçekleştirmektir. Buna göre adalet; herhangi bir şeyin (fayda, iyi, nimet vb.) toplumda yaşayan bireylere onların hak etmelerine veyahut layık olmalarına göre dağıtılması anlamına gelmektedir.¹⁶

İşte bu sebeptendir ki, Politeia, Aristoteles'in kendi ideal devlet tasarımını ortaya koymaktadır ve bu tasarımda adalet kavramının nasıl uygulandığını, meydana getirmek istediği devleti ve bu devletin yönetim şeklini ve hangi özelliklere sahip olduğunun (toplumsal, siyasal, ekonomik vb.)

¹⁰ Nasıreddin Tusi, Ahlak-ı Nâsırî, çev. A. Vahap Taştan, Hâbil Nazlıgöl, Fecr Yayınları, Ankara 2005, s. 133.

¹¹ Ahmet Cevizci, İlk Çağ Felsefesi Tarihi, Asa Kitapevi, Bursa 2011, 5. bs, s. 431.

¹² Aristoteles, Politika, s. 1255b, 34.

¹³ Mehmet Ali Ağaoğulları, Kent Devletinden İmparatorluğa, İmge Kitapevi, Ankara 2013, 7. bs. s. 348.

¹⁴ Ağaoğulları, a. g. e. s. 371.

¹⁵ Ağaoğulları, a. g. e. s. 371–372.

¹⁶ Cevizci, İlk Çağ Felsefesi Tarihi, s. 433- 434.

sınırlarını çizmektedir. Buna göre Aristoteles’in ideal devleti, üç sınıftan oluşmaktadır. Bunlar; yurttaşlar, üreticiler ve kölelerdir.

Bilindiği üzere Aristoteles’in amacı, erdemli bireylerden oluşan erdemli bir yöneticinin bulunduğu erdemli bir devlet kurmaktır. Bu açıdan bakıldığında yurttaşlar, onun için, erdemi en fazla barındıran ya da barındırabilecek olan kişilerdir. Bu sebeple onları, diğer sınıflardan farklı bir konuma yerleştirmektedir. Yurttaşların rahatlığa ve boş zamana sahip olmaları için herhangi bir işte çalışmamaları aynı zamanda çalışmadıkları halde geçim sıkıntısı çekmemeleri gerekmektedir. Bu sebeple Aristoteles, mülkiyetin yurttaşlara ait olması gerektiğini söyler. Fakat Aristoteles yurttaşlar arasında ekonomik farklılıkların ve dolayısıyla çatışmaların çıkabileceğini de göze alarak; mülkiyet sistemini hatırlatan ortak yararlanmaya açık özel mülkiyet anlayışını benimsemektedir.¹⁷

Aristoteles, ortak yararlanmaya açık olan özel mülkiyet anlayışıyla; mutlak eşitliğe karşı çıkmış, kişilerin sahip olmuş oldukları mülklerden toplumda herkesin faydalanmasının uygun olacağını düşünmüştür. Yurttaşların bireysel olarak sahip olmuş oldukları toprakların bir kısmı sınır boyunda bir kısmı ise kente yakın olan yerlerde olmalıdır. Aristoteles’in toprakları bu şekilde ayırmasının sebebi; adalet ve eşitliği daha iyi sağlamış olmak ve herhangi bir tehlike karşısında (savaş, doğal afet vb.) yurttaşların birlikte hareket etmelerini sağlamaktır.¹⁸

İdeal devlette bulunan ikinci sınıf; toprağı olamayan özgür üreticiler sınıfıdır. Üreticiler sınıfını; köylüler, zanaatkarlar, tüccarlar ve işçiler oluşturmaktadır. Bu kişiler, toplumda yaşayan insanların ihtiyaçlarını (yiyecek, giyecek vb.) karşılamakla görevlidirler. Erdeme sahip değillerdir. Çünkü onların erdemlerini geliştirebilecekleri boş zamanları yoktur. Aristoteles için erdemün önemli bir unsur olduğunu hatırladığımızda ve üreticiler sınıfının da erdemlere sahip olmadıkları göz önünde bulundurulduğunda; bu insanların toplum içinde yurttaşlık hakları ve siyasal hakları bulunmadığını söyleyebiliriz.¹⁹

Aristoteles’in ideal devletinin üçüncü sınıfını köleler ve yabancılar oluşturmaktadır. Kölelerin özgürlükleri söz konusu değildir. Dolayısıyla erdemlerden yoksun ve birey olarak herhangi bir hakka sahip değillerdir.²⁰

Aristoteles’e göre, toplumsal sınıflardaki görev dağılımı söz konusu olduğunda; görevlerin akıl ve sahip olunan güce göre dağılması gerekmektedir. İdeal devlette; sivil ve askeri olmak üzere iki önemli iş bulunmaktadır. Bu işler aynı sınıfa verilmeli fakat aynı anda aynı insanlara verilmemelidir.²¹

Bu iş dağılımının nasıl olması gerektiği konusunda Aristoteles çözümü doğada bulmuştur. Bu sebeple o, yurttaşlar sınıfını yaş gruplarına göre ayırmıştır. Bu ayırma söz konusu olduğunda gençlerin askeri işleri yapabilecek güce sahip oldukları, yaşlıların ise; yönetim konusunda daha akıllı oldukları sonucuna varmıştır. Ona göre, yurttaşlar sınıfında olan insanlar (aynı kişiler) gençlikten yaşlılığa doğru; asker, yargıç, devlet adamı ve rahip olmaktadır. Aristoteles’in yaşlılığa göre buyurma yöntemine hiçbir insan karşı çıkmamaktadır. Çünkü herkes zamanı geldiğinde hangi görevde olacağını bilincinde yaşamaktadır. Aristoteles, böylelikle, toplum içinde düzen ve istikrarın sağlanmış olacağını belirtmektedir.²²

2. Kınalızade Ali Efendi’de Bireysel ve Siyasal Bir Erdem Olarak Adalet

Türk İslâm düşünürü Kınalızade Ali Efendi’nin bireysel bir erdem olarak adalet hakkında neler düşündüğünü inceleyecek olursak tıpkı Aristoteles gibi onun da erdem hakkındaki açıklamalarını bilmemiz gerekmektedir.

Erdemler toplamda dört tane olup bunlar; hikmet, iffet, şecaat ve adalet’tir.²³ Adalet; bu erdemlerin (iffet, şecaat ve hikmet) bir araya gelmesiyle meydana gelir. Böylelikle bu erdemler; akli kendilerine rehber yapıp onun buyruklarından çıkmazlar. Şehvet, lezzet ve zevke maruz kalıp sahiplerinin felakete sürüklenmesine engel olmuş olurlar.²⁴ Bireysel bir erdem olarak adalet; adalet

¹⁷ Ağaoğulları, a. g. e. s. 377- 378.

¹⁸ Ağaoğulları, a. g. e. s. 378.

¹⁹ Ağaoğulları, a. g. e. s. 378- 379.

²⁰ Ağaoğulları, a. g. e. s. 379.

²¹ Aristoteles, Politika, s. 1329a, 234 – 1329a, 235.

²² Ağaoğulları, a. g. e. s. 379.

²³ Kınalızade, Ahlak-ı Alâî, çev. Murat Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara 2016, s. 87.

²⁴ Tusi, a. g. e. s. 127.

yukarıda açıklamalarda bulunduğumuz üzere; hikmet, yiğitlik ve iffet erdemlerinin bir araya gelmeleriyle oluşmaktadır. Bu durumda bu erdemleri kendisinde bulunduran kişilerde mutluluk kendiliğinden meydana gelmiş olur. Bu üç erdemi kendisinde bulunduran insanlarda adalet erdemi oluşmaktadır. Adalet erdemin bir bireyde bulunması ise o bireyin adaletli bir birey olmasını sağlamaktadır.²⁵

Kınalızade Ali Efendi’nin politik bir erdem olarak adalet teriminden bahsetmediğini ancak içerik olarak Aristoteles’in bu çerçevede ortaya koyduğu fikirlere yakın fikirler zikrettiğini görmekteyiz. O, tıpkı Farabi’de olduğu gibi, devlet anlamında Medine’den, yani şehirden söz etmekte ve bu şehirlerde yaşayan bireylerin genel özelliklerini, erdem ve olgunluk bakımından durumlarını ve bu durumlara uygun olarak şehirlerin niteliklerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Kınalızade Medine (devlet) kavramını açıklarken fazıl ve gayr-i fazıl kavramlarını kullanmıştır. Fazıl sözcüğü genellikle “erdemli” olarak sadeleştirilmiştir. Fakat Kınalızade burada söz konusu kelimeyi bizlere dar anlamda değil, daha geniş bir anlama gelecek biçimde kullanmıştır. Bahsedilen erdemli kavramı; üstün bir erdemi anlatmakla birlikte aynı zamanda ideal bir yapıyı anlatmaktadır. Bu sebeple erdemli kavramı yerine faziletli kavramına yer vermek daha doğrudur. Medine ve fazıla kelimelerinin birleşimiyle oluşan Medine-i fazıla; ideal, ideal şehir ve modern devlet anlamlarına gelmektedir.²⁶

Kınalızade devleti; erdemli (faziletli) devlet ve erdemsiz (faziletsiz) devlet olmak üzere ikiye ayırmıştır.²⁷ Onun bu şekilde bir ayırım yapmasındaki amacı; devletlerdeki siyasi yapı, kanun ya da kaideleri incelemek değildir. Amacı; bu devletlerin kuruluşlarındaki maksatlarını incelemek, bu devletlerde yaşayan bireylerin tutum ve davranışlarını, sahip oldukları inançları birbirinden ayırmaya çalışmaktır. Kınalızade’ye göre; bizim bir devlete erdemli devlet diyebilmemiz için o devletin meydana gelmesinin sebebi, iyilikler ve güzellikler olmalıdır. Bir devleti erdemsiz devlet olarak adlandırmak için ise; o devletin kötülüklerden, sahtekârlıklardan vb. unsurlardan oluşmuş olması gereklidir. Kınalızade devlet türlerini bizlere açıklarken öncelikle erdemsiz devletlerden başlamaktadır. Çünkü erdemsiz devletlerin niteliklerinin bilinmesi, erdemli devletlerin niteliklerinin bilinmesini kolaylaştıracaktır.²⁸

Ona göre Erdemsiz Devlet (Medine-i Gayr-i Fazıla)’ın yapısında; kötülük, sapıklık, bilgisizlik ve fesatlık gibi birçok kötü unsur bulunmaktadır. Kötülük, fesatlık, sapıklık, bilgisizlik bir tane olmadığından, erdemsiz devletin de bir tane olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple erdemsiz devlet kendi içinde üç tanedir. Bunlar; cahil devlet, fasık devlet ve sapıklık devletidir.

Kınalızade erdemsiz devleti izahtan sonra erdemli devlet (medine-i fazıla)’e geçmekte ve erdemli devleti; erdemlerin bünyesinde toplanmış olduğu devlet olarak tanımlamaktadır.²⁹ Erdemli devletin ortaya çıkmasının sebebi; insanların iyilik ve güzelliklerin bir arada olmalarını istemeleri, kötülük ve şerrin bu topluluktan uzak durmalarını istemeleridir. Bu nedenle insanlar bir araya gelip bir topluluk oluşturarak erdemli devleti kurmayı amaçlamıştır. Erdemli devleti kurmak isteyen insanlar arasında düşünce ve eylem birliği bulunur. Erdemli devlette yaşayan insanlar birbirlerinin düşüncelerine, istek ve arzularına, buldukları mevkiye saygı gösterirler bu sayede bu toplumda yaşayan insanların istekleri ve arzuları birbirlerinin yararına uygun gerçekleşir.³⁰

Kınalızade’ye göre; erdemli toplumda yaşayan insanlar arasında konuşma, düşünme, idrak etme, iyi ve kötü olan şeyleri birbirinden ayırt etme ve erdemli ve iyi olma bakımından aralarında derece farklılıkları bulunmaktadır.³¹ Bu sınıflandırma; filozoflar ve büyük âlimler (basiret sahipleri), iman ehli (iman sahipleri), teslim ehli (avam) ve zillate düşenler (kıt görüşlüler) olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

²⁵ Kınalızade, Ahlak-ı Alâî, s. 89.

²⁶ Kınalızade A.Çelebi, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, çev. Fahri. Unan, Lotus Yayınları, Ankara 2004, s.147.

²⁷ Kınalızade, Ahlak-ı Alâî, s. 415.

²⁸ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 148.

²⁹ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 154.

³⁰ Tusi, a. g. e. s. 272.

³¹ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 157.

Görüldüğü gibi Kınalızade, Aristoteles’in yaptığı sınıfsal ayrımlardan ziyade, kişilerin kendi kapasitelerini geliştirip geliştirmemelerine göre, yani erdemleri kazanıp kazanamamalarına göre bir ayırım yapmaktadır. O, böylece, havas (seçkinler) ve avam (halk) arasında bir farklılığın olduğunu anlamamızı istemiştir. Seçkinler sınıfını filozoflar ve ilim adamları oluşturmakla birlikte onlar cemiyet içinde geri kalan sınıfları eğitmek, yetiştirmek, Kınalızade’nin deyişiyle “gütmek” zorundadır.³²

Kınalızade’ye göre erdemli devlette yalnızca erdemli insanlar yaşamazlar. Erdemleri insanlara alet ve sebep konumunda yardım eden insanlar da bulunmaktadır. Bu insanlar içinde erdem kazanmaya ilgileri ve yetenekleri olan insanlar olduğunda, erdemli devletin beş sınıflandırmasının içine dâhil edilebilirler. Bu insanlara; nevâbit, nebatlar, bitkiler, otlar ve türediler gibi isimler verilmiştir.³³

Kınalızade’nin nevâbit (türediler) olarak adlandırmış olduğu insanlar beş gruba ayrılmaktadır. Bunlar; merâ’iler (aynalar), muharrifler, bâgiler (azgınlar, sapkınlar), mâriklar (dinsizler), mugâlitlardır.³⁴

Kınalızade için erdemli devlette yaşamlarını sürdüren bireylerin yapmış oldukları meslekler birbirleriyle uyum içinde olmalıdır. O, insanların yapmış oldukları mesleklerin uyumlu olmasını âlemdeki dört unsurun birbirine uyumlu olmasına benzetmiştir. Bu sebeple de toplumsal sınıfı tıpkı âlemin dört unsuru gibi sınıflandırarak dörde ayırmıştır. Bunlar; kalem ehli, kılıç ehli, tüccar ve sermaye sahipleri, çiftçiler ve ziraatla uğraşanlardır. Kınalızade’ye göre; insanların vücutlarında bulunan unsurlardan (organlar) herhangi birinin üstünlük derecesinde olması, vücutlarında hastalıkların zuhur etmesine neden olmaktadır. Aynı şekilde düşünüldüğünde toplumsal sınıflandırmadaki herhangi bir grubun diğer gruplardan üstün olması toplumsal düzenin sarsılmasına neden olacaktır. Bu nedenle bireyler toplumsal sınıflarda hangi sınıfta yer alıyorsa o sınıfta kalmalıdır.³⁵

Adalet; kişi iyi ya da kötü neyi hak ediyorsa karşılığını almasıdır. Başka bir deyişle hak edenin hakkını almasıdır. Toplumsal sınıflar arasındaki dengeyi sağlamanın yolu aşırılık ve eksiklikten uzak durarak herkese eşit muamelede bulunmaktan geçer. Kınalızade; aşırılık ve eksiklikten uzak durarak, orta yolun tercih edilmesini nasıl itidal olarak tanımlamışsa, toplumsal sınıflara eşit davranmayı da bir yandan itidal diğer yandan da adalet olarak tanımlamıştır.³⁶ Adalet dünya hayatında mutlaka kullanılması gereken bir kavramdır. Bu sebeple Kınalızade adalet için; elzem-i lazım yani “gerekli olanların en gerekli olanı” tanımlamasını yapmıştır.³⁷

Kınalızade’ye göre adalet yalnızca suçlu kişilerin hak ettikleri cezaları almaları değil o, herhangi bir şeyi hak etme konusunda hak eden kişilere karşılığının tam verilmesi, toplumsal düzenin sağlanması için sınıflar arasında denge ve uyumun gözetilmesi, hiçbir insanın başka bir insanın hakkına göz dikmemesidir.³⁸

Hatta bundan daha fazla bir şeydir, yani bütünüyle hayatın dengesidir. Kınalızade’ye göre; adaletin sağlanması, uygulanması ve devlet başkanının adaleti sağlayabilmesi için uyması gerekli olan kanunlar, kaideler bulunmaktadır. Bunlar;

1. Herkese eşit muamelede bulunmak,
2. Herkese liyakat ve istidadına göre davranmak,
3. Herkese istihkak ve istidadına göre ihsanda bulunmaktır.

Kınalızade’ye göre; devlet başkanı adaleti tam olarak uygulamak istiyorsa, vatandaşların adaletin gereği olan kanunlara riayet etmesini ve erdemlere sahip olmaları için gerekli olan usulleri kabul etmelerini sağlamalıdır. Devletin kıvamını bulması mülk (hükümdar), mülkün kıvamını bulması siyaset, siyasetin kıvamını bulması da hikmet ile gerçekleşir. Yaşanılan devlet içinde hikmetin tüm insanlar tarafından kabul edilmiş olması, aynı zamanda bu devlette Yaratıcının kanunlarının

³² Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 160.

³³ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 166.

³⁴ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 167-168.

³⁵ Ayşe Sdıka Oktay, Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alâi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998, s. 368-369-370.

³⁶ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 209.

³⁷ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 213.

³⁸ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 214.

uygulanıyor olması; devlet içinde düzenin sağlanmasına ve erdemlerin yayılmasına sebep olmaktadır. Fakat vatandaşların hikmetten ayrılması söz konusu olursa bu durum kanunların yok olmasına, kanunların yok olması devlet başkanının otoritesinin zayıflamasına sebebiyet verir. Bunun sonucunda da toplumsal kargaşa ve fitne toplum içinde yayılmaya başlar.³⁹

Kınalızade her şeyin çok doğru ve net öğrenilmesi, eşyanın hakikatinin iyi kavranması amacıyla âlemin düzen ve ahengini meydana getiren unsurları bir daire (çember) içine yerleştirmiş ve bunu da Aristoteles'ten nakletmiştir.⁴⁰ Buna göre;

1. Dünyanın iyileşmesinin nedeni adalettir
2. Dünya, duvarı devlet olan bağ (bahçe) dir.
3. Devlete düzen veren şeriat (kanun) tır.
4. Şeriatı yalnızca mülk (hükümdar, ülke) korur.
5. Mülkü sadece asker koruyabilir.
6. Askeri sadece para (mal) bir araya getirir.
7. Malı toplayan halktır.
8. Halkı, devlet başkanına bağlayabilecek (kul edebilecek) tek unsur adalettir.⁴¹

Adalet dairesi, genel olarak din, devlet ve toplum arasında olan döngüsel ilişkileri bizlere yansıtmaktadır. Osmanlı Devleti zamanında da dengenin korunması ve düzenin sağlanması için adalet dairesi uygulanmıştır. Hz. Muhammed (sav) peygamber olarak gelmeden önce de adalet dairesi tarım toplumlarında uygulanmıştır. Tarım toplumlarında tarım yoluyla alınan vergiler imparatorlukların gelişmesini sağlamıştır. Adalet dairesi gelişen bu imparatorlukların çalışma ahlaklarının nasıl olduğunu ve toplumdaki insanlarla ilişkilerinin nasıl olduğunu göstermektedir.⁴²

Sonuç

Adalet söz konusu olduğunda Kınalızade ve Aristoteles'in bireysel bir erdem olarak ve siyasal bir erdem olarak adaleti incelerken yapmış oldukları açıklamaların benzerlikler ve farklılıklar taşıdığını söyleyebiliriz. Her iki filozof da bireysel bir erdem olarak adaleti bilgelik, cesaret ve ölçülülük erdemlerinin birleşiminden doğan ve aynı zamanda da tüm bu erdemleri içinde bulunduran bir erdem olarak açıklamaktadır. Adalet erdeminin bireysel bir erdemden toplumsal ve politik bir erdeme doğru nasıl ilerlediğine geldiğimizde ise her iki filozofun da kendi devlet tasarımlarını bizlere aktardıklarını görmekteyiz. Aristoteles ve Kınalızade adaleti işte bu ideal devlet tasarımlarıyla bizlere sunmaktadır. Her iki filozof da bu ideal devlet tasarımlarında adaleti sınıflar arasında olan farklılıklarla, kişilerin sahip oldukları haklarla, devleti yöneten kişinin ve toplumda yaşayan diğer insanların sahip oldukları haklar ve görevleri açıklayarak tam anlamıyla bizlere açıklamaktadırlar.

³⁹ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 233.

⁴⁰ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 310.

⁴¹ Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümdar, İdeal Devlet, s. 310.

⁴² Ejder Okumuş, "Osmanlılarda Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, say. 5 (2005), s. 45-51.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Ali, Mehmet, Kent Devletinden İmparatorluğa, İmge Kitapevi, Ankara 2014.
- Aristoteles, Magna Moralia, çev. Y. Gurur Sev, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Aristoteles, Nikomahhos'a Etik, çev. F. Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2017.
- Aristoteles, Politika, çev. F. Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2017.
- Cevizci, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul 2012.
- Cevizci, Ahmet, İlk Çağ Felsefesi Tarihi, Asa Kitapevi, Bursa 2011.
- Çağrıncı, Mustafa, T. D. V. İslâm Ansiklopedisi, cilt 02.
- Kınalızade, Ahlak-ı Alâi, çev. Murat Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara 2016.
- Kınalızade, İdeal Cemiyet, İdeal Hükümet, İdeal Devlet, çev. Fahri Unan, Lotus Yayınları, Ankara 2004.
- Tusi, Nasıreddin, Ahlâk-ı Nasırî, çev. A. Vahap Taştan, Habil Nazlıgöl, Fecr Yayınları, Ankara 2005
- Okumuş, Ejder, "Osmanlılarda Siyasal Bir Kurum Olarak Adalet Dairesi", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, say 5 (2005), s. 45-51.
- Turan, Ramazan, İbn Miskeveyh'in Adalet Anlayışı, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2014.
- Oktay, Sıdıka, Ayşe, Kınalızade Ali Efendi ve Ahlak-ı Alâi, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.
- Özer, Hakan, Hasan, Aristoteles'te Erdem ve Adalet Üzerine, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Muğla 2002.